

РОЛЯТА НА ИНСТИТУЦИИТЕ В ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА БРАТЯ ПУЛИЕВИ (1839 – 1868)

Ивайло НАЙДЕНОВ

Abstract: *Documents relating to the commercial activities of the brothers Hristo, Nikola and Ivan T. Pulievi (1839-1868), allow to shed light on the problems that are underestimated in Bulgarian historiography. Such an issue is the role of the "institutions".*

In the proposed context, the term "institution" means bonds and relations between people. From this point of view, Douglass North and Avner Greif's view is particularly relevant, according to which the institutions are a system of rules, beliefs, level of trust. These are the so-called unofficial norms that occupy a significant place in the activity of the entrepreneurs from the period of the Bulgarian National Revival. Merchants in the Ottoman Empire were forced to develop their business in a situation of constant uncertainty, which is why the trust between them and the reputation they enjoyed played an important role in their entrepreneurial affairs. In this regard the mentioned above elements played a crucial role.

On the other hand, in the preserved documents of Pulievi there is brief information about institutions that are based on official norms - written laws, normative acts, administrative structures that will also be analyzed.

Key words: *Bulgarian National Revival period, Pulievi, merchants, institutions, entrepreneurship, business ethics*

JEL: N 83

Търговското съдружие „Пулиеви-Георгиеви“ функционира от 1839 до 1868 г. като в резултат на тази дългогодишна дейност са запазени много и различни по вид документи, които представляват същинска „съкровищница“ за учените, изкушени от стопанската история на България. Става дума за търговския договор, с който е създадена фирмата в началото на 1839 г.; търговска кореспонден-

ция, различни видове тефтери, полици, менителници, бележки¹. Всички те разкриват една или друга страна от предприемаческата активност на Христо (ок. 1808/1810 - 1850), Никола (ок. 1810 - 1868) и Иван (9 май 1820 - 1899) Тодорови Пулиев, и Евлоги (1819 - 1897) и Христо (1824 - 1872) Георгиеви (Naydenov, 2017a; Naydenov, 2017b, pp. 77-105). Освен сведенията за вид и количества стоки, тяхното пазарене и транспортиране, имена на контрагенти и спедитори в някои от посочените извори се натъкваме на информация, която може да се „пречупи“ през основополагащи икономически постановки. В случая иде реч за институциите, тяхното място в икономическото развитие и ролята им в предприемачеството.

По-нататък ще изясня какво се разбира под термина „институция“ в съвременното обществознание и какво съдържание влагам аз в него. Така поставеният проблем, с много малки изключения, не се радва на особен научен интерес в родната историография (Djumeva, 2018). От тази гледна точка, чрез настоящия текст по-скоро целя да повдигна въпроси, да начена смислена дискусия. Може би повече и разнообразни проучвания, които съчетават икономическата теория и стопанската история, биха могли да дадат необходимите отговори, да обогатят или дори ревизират теоретичните постановки (Penchev, 2015, pp. 197-263).

Търговската къща „Пулиев-Георгиеви“ е създадена чрез подписването на специален договор на 1 януари 1839 г. от Христо и Никола Т. Пулиев, и Евлоги Георгиев². Малко по-късно в нейните дела е привлечен Христо Георгиев, а роднините Пулиев се „затворили“ в Карлово. Последните имали за задача да пазарят и изпращат стоки от българските земи в Дунавските княжества. Фирмата продължава да функционира след убийството на Христо Т. Пулиев през лятото на 1850 г. Това положение се запазва до 1868 г., когато Никола Т. Пулиев се споминал (Naydenov, 2015; Naydenov, 2017a; Naydenov, 2017b, pp. 77-105). Съдруж-

¹ Във фонд 183 (Братя Христо и Никола Тодорови Пулиев) в Български исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (БИА – НБКМ) са окомплектовани множество документи, свързани с братя Христо и Никола Т. Пулиев. Сведения за Пулиевия род могат да се открият и в други фондове в същото архивохранилище. Вж. напр.: ф. 6 (Търговска къща „Хр. П. Тъпчилещов“ в Цариград); ф. 7 (Братя Евлоги и Христо Георгиеви Недеви); ф. 22 (Найден Геров Добревич-Мушек). А също и в отделните колекции/попълнения: II В 10 153 – II В 10 156. Разностранни документи се откриват и в Научния архив на Българската академия на науките (НА – БАН), във ф. 34к (Евлоги и Христо Георгиеви), оп. 1. Ценни материали се съхраняват също в Карловския исторически музей, вж.: Търговски тефтер на Атанас поп Тачов (Инв. № 119); Търговски тефтер на Евлоги Георгиев от 1839 г. (Инв. № 113); Търговски тефтер на Евлоги Георгиев от 1839 г. (Инв. № 129).

² БИА – НБКМ, ф. 22 (Найден Добревич Геров), оп. 1, а. е. 794, л. 1.

ниците практикували т.нар. „търговия на далечни разстояния“, която е твърде доходоносна, но и рискована (вж. напр. Davidova, 2012 – 2013, pp. 239–242). При този тип „вземане-даване“ доверието между съдружниците-роднини и техните контрагенти е от ключово значение за закупуването и превозването на стоките, за пренасянето на парични суми, за обмена на информация от различно естество, за наемането на чужди лица и пр. (Naydenov, 2017a).

I. Институциите от гледна точка на теорията

Под думата институция се разбират различни неща, но с оглед на поставената цел внимание заслужават концепциите на известните представители на икономическата мисъл и стопанската история Дъглас Норт (1920 – 2015) и Авнер Грейф (р. 1955). Според Д. Норт институциите представляват „правилата на играта“, т.е. формалните правила и норми в обществото, както и контролът върху изпълнението им. Формалните норми са например закони и административни правилници, а неформалните – традиции, обичайни норми, разбирания, ниво на доверие и пр. Първите се променят бързо за разлика от вторите, при които това не е възможно, защото са плод на дълга еволюция и са част от културата и начина на мислене на дадено общество (North, 2005, pp. 48-64; Penchev, 2015, pp. 197-263). Според Д. Норт институциите са *“човешки създадените ограничения, които структурират политическото, икономическото и социално взаимодействие”*. Създадени са от хората, за да генерират ред и да намалят несигурността в обмена (North, 1991, p. 97; North, 1992, pp. 4-5).

Особено внимание представляват постановките на Авнер Грейф. Според него отговорът на въпроса: какво е институция?, е следният. Институцията представлява *„система от социални фактори, които общо създават ред в социалното поведение“* (Greif, 2006, p. 30). Тези фактори Грейф нарича *„институционални елементи“*, т.е. правила, вярвания и норми, както и тяхната проява като организации (Greif, 2006, p. 30). Организациите – и формалните такива като парламенти, съдилища, фирми, и неформални като общности или бизнес-мрежи, създават правилата, съхраняват ги и ги разпространяват. Въздействат върху нормите, свързани с извършването на дадената сделка (Greif, 2000, p. 257; Greif, 2006, p. 37, 49, 50, 52). Организациите също така разпространяват информация и знание (Greif, 2006, p. 48).

Разрастването на търговията води до два проблема. Първият е този, посветен на посредничеството. Тъй като даденият търговец не може винаги да пътува надалеч, за да преговаря с контрагентите по места, са му необходими посредници. За такива са наемани или роднини, или „външни“ лица, които се ползвали с високо ниво на доверие и добра репутация (North, 1991, p. 98-100; Aslanian,

2008, pp. 150-154; Aslanian, 2011, pp. 166-185). Всъщност, когато говорим за епохата на Българското възраждане можем да посочим много примери за фамилни сдружения, изградени между бащи и братя, братовчеди и пр. Фирмата „Пулиеви-Георгиеви“ не прави изключение. От друга страна Пулиеви, а и други български търговци-предприемачи са наемали хора, с които нямат кръвна връзка, но са се ползвали с добра репутация и с доверие сред представителите на търговското съсловие³ (Razhdavichka, 2006). Вторият проблем е този, посветен на договарянето и изпълнението на поетите ангажименти (North, 1991, pp. 98-100). Ако търговецът е поел ангажимент, но е бил нечестен (измамил е партньорите си), той би се дискредитирал пред останалите представители на търговското съсловие и може да загуби шанса да бъде нает от други предприемачи поради разпространението на мълвата за нередламентираните му действия (Greif, 2000, pp. 265-272; Greif, 2006, pp. 55-90; Aslanian, 2008, pp. 150-154).

Имайки предвид политическата и социално-икономическа ситуация в българските земи през последните две столетия на османското владичество (изолираността на немюсюлманските поданици от политиката на властите; липсата на правов ред, разбойничество, циркулацията на много и различни монети, и др.) (вж. напр. Greif, 2006, p. 397 и цит. там. лит.), дейността на местните предприемачи е пряко свързана с функционирането на неформалните институции. Тяхното действие би ни дало възможност нагледно да „видим“ как са мислели представителите на търговската буржоазия и в крайна сметка биха ни помогнали да придадем човешки облик на дейността на възрожденските предприемачи (сравни: Chatziioannou, 2014). От друга страна, в архивните материали, оставени ни от предприемчивите карловци Пулиеви и Георгиеви, откриваме данни за това, че понякога се е прибегвало до помощта на формалните институции – (търговският) съд/ът например, за да бъдат решени финансови недоразумения⁴.

II. Ролята на неформалните институции в предприемаческата активност на братя Пулиеви

Дружественият договор, подписан в началото на 1839 г. от Христо и Никола Т. Пулиеви, и Евлоги Георгиев, дава някои сведения за „търговския етичен кодекс“ на възрожденския българин, за посочените вече правила и норми, които

³ Проблемът за „външните лица“ не е изследван задълбочено в българската историография. Виж някои виждания по този въпрос най-вече с оглед дейността на братя Пулиеви у: Naydenov, 2017a, pp. 86-90, 157-426.

⁴ Въпросите, свързани с българските търговци и правната регулация през Възраждането, се превърнаха в обект на засилен научен интерес в последните години. (Вж. Masheva, 2015).

очевидно били съблюдавани. Например, в края на член 1 от споменатия „контракт“, се посочва: *“и са обещаваме да поменуваме **полезно и соединнено**”*⁵ [Курсивът е мой – И.Н.]. Тази лаконична формула е особено интересна с оглед на въпроса за менталността на предприемачите през епохата на Българското възраждане. За тях е важно това да се върти „алъш-вериш“ „полезно“, т.е. с полза и „соединено“, т.е. с разбирателство, без дразги. Определено може да се каже, че фамилният характер на съдружието, способства за доверието и съгласието, които са типични за неговите основатели. Интересна е и последната, заключителна част на договора, в която съдружниците заявяват: *„са обещаваме ... да поменуваме ... **сос верност и любов без всяка неправда**”*⁶ [Курсивът е мой – И. Н.]. От една страна, подобно обещание е напълно в реда на нещата. Макар и роднини, партньорите счели, че е необходимо да фиксират коректните отношения по между им, които да се основават на честност и разбирателство, за да бъде дейността им безпрепятствена и доходоносна. Изразът дава информация за манталитета на търговеца от епохата на Новото време и за принципите, върху които се основават контактите между търговските партньори. Става въпрос за *„реципрочност в поетите задължения и очаквания; **честност, всеотдайност и разбирателство**”* (Razhdavichka, 2006) [Курсивът е мой – И. Н.], принципи, които са спомогнали на съдружниците във фирмата „Пулиеви-Георгиеви“ да разгърнат една мащабна и доходоносна по своя характер търговска дейност. От друга, подобен род формули се срещат неизменно в такъв род документи от края на XVIII и началото на XIX в. насетне (Roussev, pp. 345-353, 657-659, 662-665).

В хода на своята дългогодишна предприемаческа дейност, Пулиеви следвали редица неписани правила. Например, в писмо, отправено до двама търговци в Сливен, Христо Тодоров Пулиев посочва, че не познават (той и брат му Никола) никой от предприемачите в това селище и тъй като са чули техните (на Никола Циновали и Теодор Влах) *„честни имена“*, желаят да ги „забележат“ за „приятели“ от сега нататък⁷. Повече от показателен е фактът, че в писмото два пъти се споменава словосъчетанието *„честни имена“*. Очевидно е, че Пулиеви са държали изключително на честността.

Почтеността като аргумент присъства също в кореспонденция, отнасяща се до Павел Панчов – един от богатите търговци на кожи в Етрополе. През 1859 г. той е имал финансови взаимоотношения с Пулиеви, но от един момент насетне

⁵ БИА – НБКМ, ф. 22 (Найден Добревич Геров), оп. 1, а. е. 794, л. 1.

⁶ Пак там.

⁷ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 28, л. 88. Писмо от Х. Т. Пулиев, Карлово до Никола Циновали и Теодор Влах, Сливен, 4.04.1842 г.

той нито им пише, нито им изпраща дължимата сума. Поради тази причина карловци му заявяват, че трябва да се погрижи да се наплати „*почтенно*“⁸. Думата „*почтенно*“ в случая не е използвана случайно, а по-скоро изразява един от основните етични постулати, типични за възрожденските българи.

Почтеността, искреността и верността са онези етични принципи, които Иван Тодоров Пулиев е спазвал, когато е работил в Галац за съдружието „Пулиеви-Георгиеви“. Тези „морални стожери“ у представителя на Пулиевата фамилия очевидно впечатлили Евлоги, който „*на много пъти и пред много приятели свои е признавал*“ този факт [Курсивът е мой – И.Н.] (Goran, 1871, p. 12).

Честността присъства по много и различни начини в кореспонденцията. Например в писмо от август 1839 г. Никола пише на брат си Христо Т. Пулиев, че остава „*в надежда за ваши честни отговор*“⁹. В друго писмо, отправено до Хино Панчов, карловци му заявяват, че са приели „*Вашето честно от ...*“¹⁰. В случая се има предвид честно писмо, което е логично, защото при търговията на далечни разстояния, „уседналият търговец“ осъществява своята дейност в голяма степен чрез писмата, които пише и разпраща на своите „приятели“ по места. За да бъде работата му спорна е необходимо писмата да бъдат коректни и да предоставят акуратно и бързо необходимите сведения.

С течение на времето братя Христо и Никола Т. Пулиеви си създали имиджа на доверени партньори, които предоставяли важна информация. Така например, през 1863 г., Димитър Т. Бракалов пише на Никола Т. Пулиев: „*Благодариме ви за сведенията, които ни давате ... Благоизволете да приемете най-високото ми почитание към Вас и имам честта да съм Ваш Д.Т. Бракалов*“¹¹ [Курсивът е мой – И.Н.]. В случая става дума също за това, че по-млад и неопитен търговец желае да спечели доверието на предприемача с по-дълъг стаж във „вземане-даването“, който си е извоювал добро име и се е ползвал с отлична репутация. И никак не е случаен фактът, че се използват думите „почитание“ и „чест“. Очевидно тези морални норми заемали важно място в етичния кодекс на възрожденския българин.

⁸ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 32, л.314. Писмо от Н.Т.Пулиев и Стефан П. Василев в Карлово до Павел Панчов в Етрополе, 26.03.1859 г.

⁹ БИА-НБКМ, II В 10 153. Писмо от Никола Т. Пулиев, Галац до Христо Т. Пулиев, Карлово, 17 август 1839 г.

¹⁰ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е.31, л. 83-84. Писмо от Христо и Никола Т. Пулиеви, Карлово до Хино Панчов, Етрополе, 27 януари 1853 г.

¹¹ БИА-НБКМ, ф. 183, оп. 2, а.е. 6, л.169. Писмо от Д. Т. Бракалов, Истанбул до Н. Т. Пулиев, Букурещ, 21.10. 1863 г.

Да си спечелиш „добро име“ сред търговското съсловие и репутацията на „доверен човек“ е предпоставка за успешен бизнес (Razhdavichka, 2006). Условие е също така, за дълготрайни контакти. Такъв „доверен човек“ за Пулиеви в Етрополе е Хино Панчов, с когото дълги години поддържат контакт. С оглед на факта, че ценят работата на този „приятел“, карловци трябва да го уверят, че няма недоразумение по между им в началото на 1849 г. В този смисъл Пулиеви пишат: „виждами да ни думати чи имами между вазе неверие ... имате голема грешка ... аку да бехме имали неверие на вази нии Ни ви поставихме на работата ни¹². Малко по-късно го натоваарват със задачата да разучава за цените на мешините, сахтияните и капламите, и да предостави тази важна информация на Пулиеви. Последните го оторизирали да пазари стоката на място¹³.

Същият Хино Панчов през февруари 1853 г., е принуден да съобщи на карловските търговци, че първоначалният пазарлък на стока с табашкия еснаф в Етрополе, се е развалил, защото друг е „пазарил по-скъпо“¹⁴. В тази ситуация Пулиеви са категорични, че стоката би следвало да се вземе от него, така както е договорена първоначално. Карловци не могат да разбират това отмятане от поетите ангажименти и сърдите пишат: „**Какъв е тоя иснаф да пазари стока, чи после да я недава. Това е твърде срамотно нещо. В нашия иснаф такова нещо не може да стане.**“¹⁵ [Курсивът е мой – И.Н.]. В тези думи проличава горчивина, породена от излъганото доверие, с което еснафът се е ползвал до момента пред карловските предприемачи. За Пулиеви дадената дума и поетият ангажимент значат всичко и в никакъв случай не бива да се престъпват.

От някои писма личи как „героите“ на настоящия текст са бранели интересите на своите контрагенти. Например, в писмо от февруари 1843 г. Христо Т. Пулиев и Евлоги Георгиев заявяват на „Боро Ненович и Съдружие“, че до този момент не са намерили възможност да изпратят пари, свързани със сделка за кожи. Поради тази причина пишат на Костаки Д. Русович да им „*проводи с първо благовремие аманет за хесапа на кожите ... на каквато монета нам поизнося*“¹⁶. Сумата възлиза на 3 500 турски гроша, но особено интересен е завършекът: „**и да не направите нящо та да му теглите полица, да му направите**

¹² БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 29, л. 176. Писмо от Хр. и Н. Т. Пулиеви, Карлово до Х. Панчов, Етрополе, 23.02.1849 г.

¹³ Пак там. Вж. също: БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 30, л. 56, 91, 105, 112, 117.

¹⁴ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 31, л.103-104. Писмо от Хр. и Н.Т.Пулиеви в Карлово до Хино Панчов в Етрополе, 19.02.1853 г.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 28, л. 135-136. Писмо от Христо Т. Пулиев и Евлоги Георгиев, Карлово до „Боро Ненович и Дружина“, Свищов, 19 февруари 1845 г.

*сакантиа*¹⁷ [Курсивът е мой – И.Н.]. Думата сакантиа означава затруднение, недоимък (от тур. *sikinti*, вж. Пчев, 1974, р. 438) и в случая особено интересно е как предприемчивите карловци защитават своите интереси, но и следвайки неписаните норми на поведение в търговските среди, внимават да не причинят вреда.

В търговската кореспонденция присъства и информация, свързана с наемането на работа на хора, които се ползвали с доверие в средите на търговското съсловие. Така например Никола Т. Пулиев пише на Христо Георгиев: „... *доиде едно момче от Пазарджикъ и ми са премоли да го приемим на наша работа да на слугува и ази като гу познавам защото е добро, ча заради това ви гу провозждам днеска чрес Свищовъ и тама да ви гу проведат момчету, добро и хрисиму, са надявам да струва добре хизмет* [от ар.-тур. *hizmet* – работа, обслужване, прислужване, вж. Пчев, 1974, р. 169] *ча заради това гу приемете на ваша работа, ... защото са гледа твърди добро.*”¹⁸ [Курсивът и пояснението са мои – И.Н.]. В случая под „добро“ момче вероятно се разбира не само такова с кротък характер, но и с необходимите за търговската професия качества.

Когато даденият предприемач е постъпил некоректно и с тези си действия е затруднил функционирането на търговската мрежа и работата на участниците в нея, си навлича техния гняв. Понякога дори се стига до остракизирането на такива нелоялни партньори, които с действията си са довели до финансови загуби. Така например, през февруари 1852 г., Евлоги пише на Пулиев: „*На Лазовите синове не им писувайте веке нищо за содружество на памукъ, като не щяха да са отговорат на толкова писма.*”¹⁹ Подобна е ситуацията с някои си „Александри“, който търгувал с ямурлуци. Христо Георгиев е категоричен, че този „приятел“ вече не е полезен за дружеството, поради което съветва своите партньори в българските земи доста сърдито: „... *ви казах да го напуснете и когото друго намерите забележете и мене името му и му заповедайте коги некога му пиша ась от тука право да ми проводи нещо стока да изпълнява съгласно според волята ...*”²⁰ [Курсивът е мой – И.Н.]. През 1866 г. Христо Георгиев критикува Никола Т. Пулиев, че е дал кредит на Петър Пейчов – агент, от чиито услуги са се възползвали Никола Пулиев и Стефан Василев. В случая по-

¹⁷ Пак там.

¹⁸ БИА-НБКМ, ф. 7, а.е. 1150, л.14. Писмо от Никола Т. Пулиев до Христо Георгиев, Букурещ, 7 октомври 1859 г.

¹⁹ НА-БАН, ф. 34к, а. е. 346, с. 34. Писмо от Евлоги Георгиев, Букурещ до Христо и Никола Т. Пулиев, Карлово, 15 февруари 1852 г.

²⁰ НА-БАН, ф. 34 к, оп.1, а.е. 346, с. 458. Писмо от Христо Георгиев, Букурещ до Христо и Никола Т. Пулиев, Карлово, 16.01. 1853 г. Вж. също: Пак там, с. 435, 446.

интересен е начинът, по който бившият помощник на Пулиев е характеризиран – като „човек развален“²¹. Явно посочената личност, не е изпълнявала акуратно своите задължения, дискредитирал се е пред своите работодатели, поради което е загубил тяхното доверие (Razhdavichka, 2006). Взаимоотношенията между Никола Т. Пулиев и друг негов доверен и дългогодишен агент – Стефан Василев приключват през 1865 г., след като последният е проявил небрежност в своята работа, която е довела до объркването на сметките (Naydenov, 2017a, pp. 354-355). По този повод през есента на 1865 г. Евлоги Георгиев заявява на Никола Т. Пулиев: „Г-н Стефан в последните години ся показва много небрежлив в изпълнението на длъжностите си ... той при такъв случай не заслужаваеше никаква отстъпка от страната ни, но нека отиди така.“²²

III. Ролята на формалните институции в предприемаческата активност на братя Пулиев

Сведенията за значението на формалните институции в дейността на братя Пулиев, техните сродници Георгиеви и агентите им не са много, но са твърде интересни и заслужават внимание.

Във връзка с решаването на имуществени въпроси и подялбата на наследството на Христо Тодоров Пулиев, Евлоги Георгиев заявява на Никола Т. Пулиев: „... да научите добре турския закон за делението на имането на покойника как трябва да стане и да съобщите подробно на брата ми всичко.“²³ Имайки предвид датата на писмото (1863 г.), може да се допусне, че в случая става дума за Османския търговски закон от 1850 г. и неговите допълнения от началото на 60-те години на XIX в. Цитираното изречение дава представа за досега на българите с модерното търговско право, което в немалката си част е заимствано от френския опит (Roussev, pp. 336-343).

Друг интересен пример ни предоставя писмо, отправено до Павел Панчов от Етрополе. Сумата, която той дължи на Пулиев заедно с лихвата към дата 26 март 1859 г., възлиза на 4, 993 гр. „и аку чи стоят иоще ще порастат“²⁴. В него се заявява, че ако некоректният длъжник не изплати своя дълг, то „наскоро ще ви

²¹ НБКМ-БИА, ф. 183, оп. 1, а.е. 7, л. 498. Писмо от Христо Георгиев, Букурещ до Никола Т. Пулиев, Карлово, 18.09. 1866 г.

²² БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 6, л. 346-347. Писмо то Евлоги Георгиев, Галац до Никола Т. Пулиев, 15 ноември 1865 г.

²³ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 6, л. 318-320. Писмо от Евлоги Георгиев, Букурещ до Никола Т. Пулиев, 28.06. 1863 г.

²⁴ БИА-НБКМ, ф. 183, оп.1, а.е. 32, л. 314. Писмо от Н.Т.Пулиев и Стефан П. Василев в Карлово до Павел Панчов в Етрополе, 26.03.1859 г.

призовеме във Филибе и ще ви докачи голяма пагуба“²⁵. Вероятно в случая става дума за търговско съдилище, което знаем от други документи, че е функционирало по това време в Пловдив (Masheva, 2015, pp. 164-165).

Във връзка с конфликта между Иван Т. Пулиев (Горан) и Евлоги Георгиев, научваме за прибегването до помощта на официални институции. В своята брошура на гръцки език, Иван дава разяснения за това как е бил ошетен финансово от Евлоги, когато е работил в кантората в Галац. Иван споменава, че е бил в руското императорско консулство, за да му бъде подписан паспорта и именно там пред консула изразил фактите около разправата с Евлоги. Иван посочва също „славата на руските съдилища, пред които имам за цел да привлека Г-н Евлоги“ (Goran, 1871, p. 10). По-късно отново е разговаряно с консула като е трябвало да бъдат привлечени арбитри, които да решат казуса или както Иван изтъква: „да бъдат напълно упълномощени, така че те като издадат присъда тя да бъде неотменна и за двамата.“ (Goran, 1871, p. 10). Ситуацията се развила по друг начин – именно консултът го убедил да се подпише, „че от сега нататък няма да имам никакви правни претенции ...“ (Goran, 1871, p. 10). Иван Т. Пулиев твърди, че на четири пъти е било преценявано да се сформира арбитраж, за да бъдат обсъдени неговите претенции спрямо Евлоги, но и четирите опита в тази насока се провалили (Goran, 1871, p. 10).

През пролетта на 1872 г. Иван Т. Пулиев отново направил усилие да установи контакт с Евлоги Георгиев. За целта било измолено ходатайството на Найден Геров, който не успял да убеди Евлоги за каквито и да било отстъпки от направените до момента²⁶. Последният е категоричен, че: „Азъ немам съ Горана никакво зиманне-даване ..., а той ако мисли че има тръси нешто от мене, нека ся отнесе чрез което съдовище мисли, че може да си найде правото, ако го има; другояче на ця да слушям за никакви претенции от негова страна“²⁷ [Курсивът е мой – И.Н.]. Така представените сведения идат да покажат, че макар и сигурни търговските сдружения, изградени на роднинска основа, не са застраховани от конфликти между съдружниците-роднини. От тази гледна точка коментираният казус ни доближава до реалния живот и истинските човешки взаимоотношения през онази епоха.

²⁵ Пак там.

²⁶ БИА-НБКМ, ф. 22, оп. 2, а.е. 31, л.1-3. Писмо от Найден Геров до Иван Горан, 15. 04. 1872.

²⁷ Пак там.

В настоящото изложение бе даден превес на неформалните институции – онези неписани правила и норми, които предприемачите съблюдавали, въртейки бизнес в държавата на султана. Наличната документация показва, че в мисленето, поведението и дейността на карловци такива морални категории като вяроност, честност/почтеност, любов, заемат твърде важно място. Личният контакт, който се основава на добрата дума и поетия ангажимент, е водещ. Всички те генерират ред в социалното поведение на търговците. Показват къде е границата, какво е допустимо и какво не, кое е добро и кое лошо. Онези, които съблюдавали „правилата на играта“ били уважавани и ценени. И обратното – онези, които ги нарушавали, били маргинализирани. Формалните институции също присъстват в живота и работата на възрожденските предприемачи, макар че, както стана ясно наличието им е доста по-скромно. Обяснението за това може би се крие в по-бавните процеси на модернизация в мисленето и дейността на стопанските дейци, които развили своята дейност в Османската империя. Само чрез всестраниното изучаване на формалните и неформални институции, и тяхното взаимно влияние, могат да се направят по-сериозни изводи, касаещи ролята им в икономиката.

REFERENCES:

- Aslanian, 2011 *From the Indian Ocean to the Mediterranean. The Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa*, University of California Press, Berkley.
- Aslanian, S 2008, “The Salt in a Merchant’s Letter”: The Culture of Julfan Correspondence in the Indian Ocean and the Mediterranean”, *Journal of World History*, Vol. 19, № 2, pp. 127-188.
- Chatziioannou, M-Ch. 2014, Humanising Economic History, Interview, viewed 4 October 2018 <https://soundcloud.com/techtalkscentral/maria-christina-chatziioannou-nhrf-at-ttcweb>.
- Davidova, E 2012-2013, Business Partnerships and Practices from the 19th Century Ottoman Balkans, *Turcica*, 44, pp. 219-244.
- Drumeva, M 2018, *Economic development of Svishtov and the activity of commercial companies of Tsvyatko Radoslavov during the Bulgarian National Revival Period*, PhD Thesis, University of National and World Economy (in Bulgarian).
- Goran I 1871, *Explanations on my disputes with Mr. Evlogi Georgiev*, Braila. (in Greek)
- Greif, A 2000, The Fundamental problem of exchange: A research agenda in Historical Institutional Analysis, *European Review of Economic History*, 4, pp. 251-284.

- Greif, A 2006, *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ilchev, S (Ed.) 1974, *Dictionary of rare, obsolete and dialectal words in literature from the 19th and 20th century*, BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Masheva, I 2015 *Bulgarian Merchants and Ottoman Commercial Laws, 1840s – 1870s*. PhD Thesis, Sofia University, Sofia (in Bulgarian).
- Naydenov, I 2015, Mercantile Networks and Contacts: Pulievi's Example (1830s-1860s), in: Conference Proceedings from seminar on “*Studies on economic history and the history of socio-economic in Southwest Bulgaria*”, Blagoevgrad, 2015, pp. 230-253. (in Bulgarian).
- Naydenov, I 2017a, *Pulievi's entrepreneurial activity between tradition and modernity (commercial practices and strategies during the Bulgarian National Revival Period)*. PhD Thesis, Sofia University Press, Sofia (in Bulgarian).
- Naydenov, I 2017b, The Puliev Family from Karlovo in Bulgarian Historiography: Between the Syndrome of Historiographical Scarcity and Underestimation, in: Racheva V, ed. *Bulgarians in the Ottoman Empire, XIX c.: concepts, structures, personalities*, Universitetsko izdatelstvo, Sofia, pp. 77-105. (in Bulgarian).
- North, D 1991, Institutions, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, № 1, pp. 97-112.
- North, D 1992, Institutions and Economic Theory, *The American Economist*, Vol. 36, № 1, pp. 3-6.
- North, D 2005, *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Penchev, P 2015, The Economic Theory as a Basis for Economic History Research, *Yearbook of the University of National and World Economy*, pp. 197-263. (in Bulgarian).
- Razhdavichka, E 2006, Trust: Way or Limit to Gain Commercial Success. Viewed 4 October 2018, <http://www.bulgc18.com/roads/bg/Evelyna.htm>. (in Bulgarian).
- Roussev, I 2015, *The commercial modernization during the Bulgarian National Revival period (18th – 19th Centuries) as a culture and a practice*, Rovita, Veliko Turnovo. (in Bulgarian).

Correspondence address:

Ivaylo Naydenov – PhD

Assistant Professor at
the Institute for Historical Studies,
Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: ivo_ngdek@abv.bg